

СТАТИИ / СТАТЪИ / ARTICLES

Климентина Иванова (София, България)

**КЪМ КОЙ РЪКОПИС ПРИНАДЛЕЖАТ ШЕСТТЕ ПЕРГАМЕНТНИ
ЛИСТА ОТ СБИРКАТА НА ВИКТОР ГРИГОРОВИЧ № 22 (М. 1704)?***

В приятните и ползотворни за мене срещи с проф. Петър Динеков през 80-те години на миналия век една от темите в разговорите ни беше и „ръкописно-криминалната“. Тогава аз бях „по следите“ на изчезнал текст за св. Методий и дълго занимавах своя учител с мистериозния кодекс от Фрушкогорския манастир Кувеждин, открит от руския учен И. Прейс през 1842 г. и безследно пропаднал след запусвяването на обителта¹. Именно в него Прейс бе намерил непознато житие на св. Методий и бе изпратил на П. Шафарик извадки от него. След дълго ровене по описи и регистри установих, че ръкописът не е унищожен, а съществува и се пази под № 323 в Музея на църковното изкуство в гр. Сремска Митровица². Мисля, че скъпият ни професор не

* Статията бе предадена през януари 2013 г. за сборник, посветен на проф. Петър Динеков, който трябваше да бъде обнародван до края на 2013 г. Затова тя е цитирана (под печат) в описа на ръкописите и кирилските печатни книги в Националния исторически музей, вж. Велинова, Вутова 2013: 79, 85. Тъй като книгата все още не е излязла, статията се публикува отделно и се посвещава на 115-годишнината от рождението на П. Динеков (17 октомври 1910 г.).

¹ Подробно за този Пролог, който сръбският книжовник дяк Симон е преписал през 1560 г. от „стар български извод“, вж. Иванова 1987а.

² С усилията и безценната подкрепа на Панто Колев, тогава архивист в Главно управление на архивите към Министерския съвет, през 1986 г. успях да стигна до Сремска Митровица и да разгъна кодекса, за да разбера, че значителна част от него е изтръгната – включително и листовете, на които е бил поместен текстът, открит от руския славист Прейс. Оставаше ми само едно – в писмото до Шафарик Прейс цитира големи пасажи от неизвестното житие и най-вероятно бе преписал целия текст, както и някои други, свързани с руската агиография. В запазените листове от ръкописа се четяха Проложното житие на княгиня Олга, на Борис и Глеб и др., от които копирах обемисти извадки. Ако се намереха записките на Прейс, сравнението на неговите преписи с оригиналния текст би показало дали Прейс преписва коректно, т.е. дали можем да използваме неговия препис като надежден извор за живота и делото на

вярваше твърде на детективските ми усилия да попадна на ново житие на Първоучителя. Със своя благ тон той всеки път ми напомняше, че подобно откритие е малко вероятно, и ме молеше да не залитам по шерлокхолмовски сюжети и по сензациите, а да се доверявам само на категорично доказан материал. И сега всеки път, когато попадам на неизвестен текст, идентифицирам фрагменти или съединявам части от ръкописи, си припомням за предупрежденията на П. Динев и, преди да оповестя резултатите, внимавам с фактите. Затова си мисля, че той не би имал нищо против да му посветя този малък „почти криминален“ сюжет за произхода на един фрагмент от сборката на Виктор Григорович.

В колекцията на именития руски изследовател, намираща се в ръкописния отдел на Руската държавна библиотека в Москва (РГБ), освен цели кодекси се пазят и отделни листове. Те са взети (със или без позволение на собствениците) от църкви и манастири, когато Григорович през 1844–1845 г. пътешества по Балканите и след Атон прекосява българските земи. Сред фрагментите има шест пергаментни листа, чиято последна сигнатура е М. 1704. В. Григорович ги е откъснал от ръкопис, попаднал му, според негова собствена бележка, в околностите на гр. Охрид³. По съдържание фрагментът е част от Триоден панигирик от най-ранните староизводни състави. Той е без начало и край, писмото е много дребно по размери, в две колони, по 47 реда на страница. Почеркът е школуван, характерен, с почти квадратна конфигурация на буквите. Те са прави или съвсем леко наклонени наляво, хастите излизат умерено в междуредието. Някои от тях имат много специфични начертания с елементи на лека орнаментация. Надредните знаци са безразборни, не е ясно кои от тях може да се приемат за ударения; често се срещат надредни чертици (включително двойни) с различен наклон. Те се поставят над гласни и съгласни непоследователно, на места заместват двоеточието над буквата ѝ, а също и паерчика. Според особеностите си лис-

св. Методий. Но архивът на Преис се пазеше в закрития за чужденци Архив на Руската АН в Ленинград. Копие на целия текст за св. Методий, направено от Преис и запазено в неговия архив (опис 1, а.е. 220), открих много по-късно, през 1998 г., когато Ленинград беше върнал старото си име и в Санкт-Петербург недостъпният дотогава архив бе открит за чуждестранните учени. Благодарение на директора на Архива М. Ш. Файншейн и на сътрудничката А. Н. Анфертиева имах възможност да прегледам целия архив на Преис и да получа копия от всички негови записки и преписи от Кувешдинския пролог. Новата творба нарекох „Успение Методиево“ (Иванова 1999), тъй като по тип тя не беше проложно житие, както предполагам преди, а кратък житиен текст, подобен на „Успение Кирилово“, създаден през XIII в. в Търново, изграден върху Пространното житие на Методий и върху други източници. „Успение Методиево“ все пак се намери като по чудо, ала П. Динев вече не беше между нас и не можах да го зарадвам с нея.

³ Фрагментът е описан като № 22 от колекцията на Григорович (Викторов 1879). Той е голям формат, пергаментът е некачествен, разнороден и с дупки, но все пак относително широките полета са запазили текста. Л. 3 е поразен от влага и с потъмняла част от горната страна на листа, където текстът се чете трудно.

товете са от сръбски кодекс, писан с рашки непоследователен едноеров (ь) правопис от първата четвърт, най-късно – първата половина на XIV в. Номерацията на част от статиите е от № 53 до № 56, т.е. листовите са от обемист ръкопис. Върху полетата на листовите, които са обрязани, няма приписки, които да ориентират за мястото или преписвача. Само на л. 2а се е запазило начало на бележка: гръшн. Възможно е на срязаното място да е стояло името на кописата.

Шестте листа не са неизвестни в палеославистиката. Те са привлекли интереса на В. Ягич, който ги описва най-общо и спира вниманието си върху един от текстовете, посветен на апостол Тома. Ягич издава този уникален текст още през 1873 г.⁴ След като преди години в Москва работих с фрагмента, запитах се дали останалата част от книгата не се е запазила през бурните времена на XIX и XX в. Къде може да е попаднала тя, след като Григорович е откъснал листовите? Какво е станало с нея? Останала е в Охрид? Оказала се е в ръцете на друг палеославист или събирач на старини и сега „се крие“ в някоя колекция в Русия, Сърбия, или Австрия? Прерових всички възможни каталози и описи, направих допълнителни справки за научните пътешествия до Охрид, но не открих кодекс с подобни археографски данни. Предполагах, че ако е пренесен в България, най-вероятно ще е сред ръкописите, принадлежали на храма „Света Богородица“ в Охрид и предадени от Българската екзархия в Цариград на Българската академия на науките. Нямахме такъв ръкопис. Не се сетих за друга възможност, забутах някъде записките си и забравих за фрагмента. Временно, както се оказа.

През есента на 2012 г., когато се подготвяше нова книжка на поредицата Старобългарска литература (чийто отговорен редактор от 1971 до 1985 г. бе П. Динев), като член на редакционната колегия се запознах с една статия от нашите колеги Вася Велинова и Нина Вутова, посветена на славянските ръкописи от сбирката на Националния исторически музей в София, (Велинова, Вутова 2012). Работата бе сериозен подстъп към подготвяния аналитичен научен опис на всички ръкописи, съхранявани в Националния исторически музей. Към статията бяха приложени и снимки. Три снимки от листовите на пергаментен Панигирик от XIV в.⁵ ми напомнях почерка на книжовник, който бях виждала някъде. Само че аз не бях работила с ръкописите от Историческия музей и със сигурност – не и с този Панигирик.

⁴ В публикацията си върху няколко южнославянски ръкописа Ягич включва и отделна част, посветена на апокрифите, и именно в нея използва листовите на В. Григорович, предоставени му лично от притежателя им. Вж. Jagić 1873: 95–108. Сведения за тази публикация на В. Ягич и нейният текст ми бяха любезно предоставени от колегата А. Бояджиев, комуто изказвам дълбока благодарност.

⁵ За този ръкопис вж. Велинова, Вутова 2012: 284–291; в статията той е описан само с инвентарен номер 29200. В издадения година по-късно опис на ръкописите от Националния исторически музей същият ръкопис е със сигнатура № 24, която използвам и тук (Велинова, Вутова 2013: 72–85).

мана натье парачуно бы. панили быт
 садатренинъ ограда. а оистъ доломати
 ти. мана бѣ дѣхъ и. нисагаго рѣ. знаѣт
 га папрѣстола стѣна вышѣ и прѣвѣ
 зрѣнлѣ. нисагафиды стонаху оусть нѣ
 нрѣ шавлѣ что нѣдѣтѣ нѣлвдѣмъ инѣ.
 нанного пошамъ нѣннѣ. одѣкѣтѣ бо
 иѣце ападѣмъ инѣдѣ. ношнѣдѣ бѣнѣдѣ
 тѣмко слышлѣмъ. нѣчѣмъ оуога бѣдѣтѣ
 шѣ. нѣдѣмъ оуога оунада бѣнѣдѣ.
 ношнѣдѣ оуога шѣтѣ. нѣрѣдѣмъ рѣдѣдѣтѣ
 нѣнѣтѣмъ. хоушѣмъ оуога рѣдѣдѣтѣ
 оуога бѣтѣ. мана дѣхъ нѣдѣтѣ мана папрѣ
 столѣ вышѣ. и прѣвѣдѣнлѣ. пѣлѣушѣ
 нѣ пѣла апа. нѣлѣдѣтѣ. пѣушѣнъ бѣ
 нѣперонау бѣрѣдѣ. нѣчѣтѣ тѣу дѣпомъ
 стѣо бѣдѣтѣ нѣчѣмъ шѣмъ нѣннѣ.
 обнѣмъ пѣннѣ побѣдѣушѣ а дѣушѣнъ бѣрѣдѣ
 ху. нѣстрѣннѣмъ бѣшѣ мѣшѣу юга.
 рѣдѣдѣтѣ рѣкѣушѣ пѣлѣушѣ бѣ нѣннѣ.
 доертѣ рѣтѣ оуога дѣхъ стѣ. нѣннѣдѣ рѣнѣдѣ
 мѣушѣ оуога шѣмъ нѣннѣдѣ рѣдѣдѣтѣ
 тѣ. дѣдѣшѣмъ мана бѣ нѣ дѣхъ стѣ нѣтѣ.
 гѣтѣ оуога нѣрѣдѣшѣ дѣхъ стѣ. бѣтрѣнѣдѣ
 гѣтѣ мѣлѣдѣ бѣдѣнѣтѣ. пѣлѣушѣнъ рѣнѣ
 гѣнѣ. мѣлѣнѣдѣ гѣнѣдѣ нѣтѣ оуога шѣ.
 нѣхѣдѣ оуога нѣтѣ мѣлѣ нѣ. нѣбѣбѣгѣтѣ
 нѣдѣлѣ нѣ пѣлѣнѣмъ нѣрѣдѣннѣ пѣнѣ. оуѣ
 шѣмъ нѣ пѣлѣушѣмъ. нѣдѣтѣ нѣ бѣ
 нѣдѣтѣ пѣлѣушѣнѣ рѣнѣ. тѣмъ нѣ дѣхъ
 бѣнѣдѣтѣннѣ голѣушѣнѣ стѣ. пѣнѣнѣ
 дѣ пѣгошѣ оуога. дѣдѣшѣмъ мана нѣ
 прѣстола нѣтѣ апа. бѣго рѣ гѣдѣтѣ
 пѣлѣ. **О** столѣ стѣдѣ бѣнѣдѣ.
Съ дѣхъ. апапнѣ слышлѣмъ оуога.
Съ дѣхъ. рѣдѣдѣнѣтѣ бѣгѣнѣдѣ бѣгѣтѣ. рѣ
 гѣлѣмъ пѣлѣушѣнѣ пѣлѣушѣмъ мѣлѣтѣ хоушѣ.
Сѣга дѣхъ нѣлѣннѣ пѣлѣ апа. нѣдѣнѣ
 нѣрѣдѣтѣ оуога. сѣга дѣхъ гѣлѣнѣ
 дѣнѣ бѣгѣтѣтѣшѣ гѣнѣ. дѣхъ стѣ пѣлѣ
 нѣтѣ. нѣнѣ бѣшѣнѣго оуога нѣтѣ.
Тѣмъ нѣннѣ пѣлѣ мана. нѣгѣлѣннѣ тѣ
 го нѣдѣтѣшѣнѣ бѣдѣнѣ. нѣдѣгѣшѣнѣ
 гѣтѣушѣ мѣо оуога. нѣпѣо нѣрѣдѣннѣ пѣ
 бѣтѣнѣтѣ мана бѣ. апа дѣлѣушѣ мана
 бѣ. мана тѣдѣушѣ. нѣдѣнѣ. тѣтѣ нѣ
 пѣлѣушѣннѣ. бѣтѣннѣ бѣтѣ. апа нѣ:

И ЖЕ ВЪ СТЫИ СЦАНАГО БИГНА

архієппа константннѣ гѣ. нѣго сѣлѣ.
 мѣлѣушѣ нѣлѣушѣннѣ. сѣлѣ. а.
Вышѣннѣмъ дѣхъ нѣлѣушѣ дѣхъ. нѣрѣдѣтѣ
 тѣмъ тѣмъ тѣмъ. нѣдѣушѣ дѣушѣ о.
 бѣнѣдѣтѣ рѣдѣтѣ бѣтѣ нѣпѣнѣдѣшѣ
 нас. пѣлѣушѣмъ рѣ тѣ оуога шѣ
 нѣлѣушѣннѣ. пѣлѣушѣмъ бѣлѣушѣ
 пннѣ. дѣдѣнѣдѣмъ дѣушѣ дѣушѣ.
 азѣмъ мѣушѣннѣ догѣушѣ дѣушѣ. сѣлѣ
 прѣлѣушѣ нѣлѣушѣ доертѣ мѣушѣннѣ. ашѣ
 тѣо дѣнѣ пѣрѣоушѣ оуога нѣннѣ. мана
 нѣлѣнѣ болшѣ нѣнѣтѣшѣннѣ бѣ. дѣушѣ
 гѣннѣ шѣрѣннѣ. бѣго бѣ нѣчѣлѣтѣ бѣ
 что дѣло. мана мѣушѣннѣ дѣушѣннѣ
 нѣрѣдѣннѣ пѣлѣтѣ. нѣрѣдѣшѣннѣ гѣтѣо
 зѣушѣушѣ мана апапнѣ нѣннѣ. тѣ
 нѣтѣ бѣго тѣтѣ оуога. оуога зѣлѣнѣ
 оуога зѣлѣушѣннѣ мѣлѣушѣ. тѣмъ тѣо
 пѣлѣушѣ. тѣмъ тѣушѣ дѣло оуога нѣ
 елнѣ нѣ рѣнѣтѣннѣ тѣмъ тѣога нѣ
 бѣлѣушѣ. догѣушѣ рѣннѣмъ дѣога
 бѣнѣдѣтѣушѣ нѣлѣушѣннѣ пѣлѣушѣ
 дѣ. дѣннѣ дѣхъ нѣдѣтѣушѣ бѣннѣ.
 нѣннѣ нѣо тѣошѣ дѣога. нѣо бѣго
 оуога мѣлѣ. дѣтѣ нѣошѣ тѣлѣннѣ нѣ
 пѣлѣтѣ рѣннѣннѣ. зѣлѣтѣннѣ бѣго нѣ
 нѣтѣлѣ. хѣннѣ нѣо бѣдѣннѣ дѣога
 нѣлѣушѣшѣннѣ. бѣтѣрѣ лѣннѣ зѣлѣ
 лѣушѣннѣ пѣлѣушѣннѣ рѣдѣ. нѣлѣушѣ
 егѣтѣ дѣога рѣдѣушѣ. нѣлѣушѣ
 гѣушѣннѣ нѣлѣушѣннѣ оуога нѣога
 нѣ. нѣтѣннѣ нѣрѣннѣ оуога нѣога.
 дѣннѣ тѣтѣ оуога нѣ егѣтѣ нѣ фѣрѣога
 гѣлѣага бѣлѣушѣ. нѣтѣннѣннѣ гѣннѣ
 нѣннѣ нѣлѣ нѣрѣннѣ нѣога нѣога.
 нѣннѣтѣ бѣзѣрѣннѣ нѣ рѣдѣннѣ
 гѣушѣ пѣлѣушѣ рѣдѣннѣ нѣога.
 нѣрѣдѣннѣ. нѣлѣушѣ бѣтѣ зѣлѣ
 нѣлѣушѣннѣ. нѣлѣушѣннѣннѣ что
 тѣ нѣннѣ. нѣтѣннѣ рѣннѣннѣ
 егѣтѣшѣага нѣлѣушѣага бѣтѣннѣ.
Вышѣ рѣлѣушѣннѣ ху. дѣннѣ сѣрѣлѣ
 бѣннѣ. бѣтѣрѣ сѣрѣлѣушѣннѣ. сѣ
 тѣннѣоуога нѣлѣ. бѣтѣрѣ сѣлѣгѣ
 бѣушѣ. дѣннѣ бѣлѣннѣ. нѣлѣога
 оуога нѣлѣ нѣ рѣдѣ пѣлѣушѣога

Фрагмент от Григорович, л. 66

грѣ. (Г, кн). Начало: Вѣсте многоушн слѣ ѡтѣшатн печалн н волѣзнн. Тук по неизвестни причини творбата е въвн от триодния цикъл, възможно е книжовникът да е намерил Словото¹⁰ в друг източник и да го е преписал заедно с некалендарните текстове, като предназначено не само за Събота преди Петдесетница, но за всички задушници¹¹. В останалите староизводни южнославянски панигирици то е на мястото си, например в Михановичевия хомилиар (Homiliar 1957, л. 1716–1756)¹² и в Триоден панигирик № 55 от сбирката на А. Хлудов, л. 95а–100а (Каталог 1999: 85–86; Велинова, Вутова 2012: 287)¹³. Пак там (Велинова, Вутова 2012: 287) е посочено, че от същото Слово има още два преписа – в Хилендар № 384 (Богдановић 1978: 151) и в № 390 (Богдановић 1978: 153), но това е някакво объркване, тъй като те липсват и в двата ръкописа. В панигиричната част на Хил. 384 няма статия за Събота преди Петдесетница (Иванова 2012: 13–23), а Хил. 390 завършва с дните на Страстната седмица (Иванова 2012: 23–24). Но още един препис на същия текст се чете в Триоден панигирик от втората половина на XVI в., някога собственост на манастира Гомире, а сега намиращ се в Хърватския музей в Загреб под сигнатура Р-71 (73)¹⁴. Съставът му има особености, отличаващи го от Михановичевия хомилиар, от който вероятно е преписан. В кодекса от Гомире изцяло липсва минейната панигирична част, а при насловите на великопостните недели има разминаване – в него на места те са означени с една назад.

Втората част от НИМ24 е Триоден панигирик. Според описа на В. Велинова и Н. Вутова той обема л. 38а–93а и завършва със словото на Григорий Богослов за Петдесетница¹⁵. Тази част има самостоятелно заглавие, част от

точка. В кръгли скоби се заграждат думите в полето, включително указанията с червенослов и номерацията на статиите.

¹⁰ В статията ще означавам риторичните текстове с различен жанров характер и название с общия термин „слово“.

¹¹ Така го е възприел през XVI в. и книжовникът, написал съдържанието и номерирал статиите в него, както и отбелязал същата номерация частично в полетата на кодекса. На л. 1б под № 28 е отбелязано само: Въ свѣтъх мртвѣх, без указание за Събота на Петдесетница.

¹² Ръкописът, *Панигирик, минеен и триоден*, е известен с названието „Михановичев хомилиар“, с което го обозначаваме и тук. Терминът „хомилиар“ в статията не означава тип състав, различен от Панигирика, и се употребява само в това конкретно название.

¹³ Словото („Слово утешително“) е известно в два или три варианта и в руския панигиричен репертоар, но за Събота месопустна (Иоанн Златоуст 1998: 154–155, № 481).

¹⁴ Описан от Мошин 1971: 82–87. За близостта и различията между Михановичевия хомилиар и Панигирика от Гомире вж. Иванова 1977; за общите слова от двата състава и Златоструя вж. Милтенов 2013: 167–186.

¹⁵ Описанието на триодния цикъл с проведени паралели към текстовете вж. Велинова, Вутова 2012: 287–291, аналитичното описание вж. у Велинова, Вутова 2013: 76–79. Поради недоглеждане в описанието на НИМ24 на места има грешки, които не са допуснати в статията от 2012 г. Така например Словото за Събота месопустна на л. 41а–44а (с начало Първааго чѣвка) в описа е отнесено към Неделя месопустна. В статията (с. 287) е посочен паралел с Хлуд. 55, но ще прибавя, че в други ръкописи (Михановичев хомилиар, Панигирик от Гомире

което е с изящно везано писмо (кнны стгѡ нѡѧ златѡустѧ)¹⁶ и свързва словата от подвижния календар с творчеството на Йоан Златоуст. Фрагмент от този цикъл са и шестте листа от М. 1704, които са близо до края на триодната и преди минейната календарна част. Мястото им е между л. 81 и 82. Листовете съдържат част от текстове за Пасха и за следващите празници – Томина неделя, Възнесение и Петдесетница.

Преди да опиша съдържанието на фрагмента М. 1704, ще уточня някои детайли, останали неясни в описа от 2013 г.

Първият се отнася до текста, който тук е поместен за Сряда от Четвъртата седмица на Четиридесетница. Тази сряда, която се нарича и Сряда средопостна или средокръстна, защото бележи средата на поста, е в седмицата между Третата (Кръстопоклонната) и Четвъртата неделя. В зависимост от начина, по който се смята редът на седмиците, понякога тази сряда се надписва като отнасяща се към Четвъртата седмица. Мястото ѝ е преди Четвъртата неделя, а основният мотив е за покаянието. В случая при НИМ24 обаче Словото за Сряда средопостна е поместено след творбата за Четвъртата неделя. Част от наслова му е дописана в полето: (в срѣ. д. нѣ. по г̣ ма.) Сло̣ златоу̣. о дѣдѣ цр̣н н о павлѣ аплѣ н о п̣кад̣и[н].([н]ко не досто̣н на не печатн̣ своето̣ спенна) (ВНГ/NA 2102w). Това разположение на заглавието е заблудило авторите на описа и те считат, че става дума за две различни слова (Велинова, Вутова 2012: 289; Велинова, Вутова 2013: 78). Текстът на Златоустовото слово в НИМ24 няма признаци на разделяне на две и обемът му съответства на други преписи от него, които в староизводните Триодни панигирици най-често се поместват за Втората неделя от Четиридесетница¹⁷.

Словото за Велики понеделник с начало: Въсѣмь намѣ по редоу̣ начетн̣ пѣ̣ поѣ. (ВНГ 2199), запазено само в няколко представителя на най-старите състави, възхожда (с варианти) към един и същ превод със Супрасълския сборник, Михановичевия хомилиар (фрагмент на л. 78d–82d) и Панигирика от Гомире.

Интересно е указанието към известното Слово на Епифаний Кипърски за погребението на Христовото тяло. Словото се среща в повечето староизводни Триодни панигирици за Велики петък и за Велика събота, а в новоизводните – само за Велика събота. Заглавието му в НИМ24 е на л. 76а и в полето на л. 76б: Въ̣ ст̣о̣ю̣ н велнок̣о̣ нѣл̣е ноцн̣. сло̣ ст̣а̣го̣ еп̣иф̣а̣н̣ к̣ип̣р̣ска. о

и Панигирик № 188 от Музея на Сръбската православна църква в Белград) същото слово се помества за Четвъртата неделя от поста.

¹⁶ Първото о под титла е двойно оо.

¹⁷ В Триодни панигирици, помествани вместо синаксари към текста на староизводните Триоди (ръкописи от Сръбската народна библиотека № 645 от 1328 г. и № 644 от първата половина на XIV в. (Иванова 1987); в Хилендарския панигирик № 390 и в Панигирик № 19 (86) от сбирката на САНУ, Белград, и двата от XIV в.

погребенн тѣлесѣ г҃а нашѣ... н о снетн г҃а нашего гробнѣмъ //(по спаснѣнн страснѣн днвно вывшоу.) т.е. позицията му според този наслов е във Велика събота късно вечерта (нощн), но преди началото на Пасхалната утринна¹⁸.

Първото произведение за Възкресение Христово е Златоустовото слово с начало: Рѣчѣте се нѣса съ стѣмн аг҃лн... (л. 796–816)¹⁹.

1. Второ за празника (първи откъслек от М. 1704) е Слово, приписвано на Йоан Златоуст: Ст҃го ѿѡа златоустаго, сло тогоже празника. Начало: Днньсь възлюбленнн тѣмннн мѣста обѣходнть вѣка нашъ²⁰. В НИМ24 на л. 816 долу текстът прекъсва: Се пакы дѣваа н // и продължава на л. 1а от М. 1704: дрѣво смръ. образы побѣды. Краят му е на същия лист 1а: се распетын намъ исправн. хъ бѣ нашъ. томоу сла в вѣ вѣкомъ. амнь.

Гръцкият текст не е намерен. Има сериозни аргументи, че Словото е славянско и че може да принадлежи към Климентовото книжовно наследство. Творбата е обнародвана от Хр. Кодов сред недоказано принадлежащите на св. Климент Охридски проповеди²¹. Издателят пише, че споделя резервираността на Й. Иванов за авторството на св. Климент. Й. Иванов е по-склонен да счита, че Словото може да е обработка на Климентови ученици²². Хр. Кодов посочва 25 преписа от творбата, от тях –7 южнославянски, но преписът от НИМ24 не му е познат. Ще подчертая, че тази Пасхална проповед е почти редовно срещана в староизводните южнославянски панигирици или в по-късни руски ръкописи със същия състав (тържественици според руската археографска терминология), в които цикълът за Пасха е разширен и включва староизводни преводни и оригинални творби²³. Натък във фрагмента М.1704 следват:

2. Л. 1а: Ст҃го ѿѡа златоустаго, др҃хїеппа константнна гр҃а. сло на стоу(ю пакоу на ѿпоутоу. вѣко блвн). Начало: Еланко говѣннн хр҃толюбѣцн, прнте насладнте се сего празнства.

Край: Въскрсе хъ. н нн ѣднн же мртвъ въ гробѣх останеть. хъ во възкрсь нз мртвѣх. начетькъ оумершнмъ вы. томоу сла н дрѣжава... амнь. (CPG, № 4605).

¹⁸ В този смисъл то не би трябвало да се определя като „четиво за Великата неделя на Пасхата“ (Велинова, Вутова 2012: 291), тъй като боготелесното погребение на Спасителя предхожда Възкресната тема и Словото всъщност тук е последно за Страстната седмица.

¹⁹ В Описа (Велинова, Вутова 2013: 79) е посочено, че Словото прекъсва в края на л. 816. Всъщност то е запазено изцяло. Краят му е: да се поклонше ѣмоу достоннѣ. оугажающе тн прѣпрводнмъ дннн свое, славоу възснающе ѿцоу в седр҃жнтелю. н спѣу. н ст҃моу др҃хоу. нннн н прнсно н въ вѣкы вѣкомъ, амнь.

²⁰ В статията е посочено, че Словото е разположено на л. 816–82а (Велинова, Вутова 2012: 291), а в описа, вероятно поради механичен пропуск, то изобщо не е отбелязано.

²¹ Климент Охридски 1977: 309–319; Черторицкая 1994: 315, № 11.7.09, Иоанн Златоуст 1998: № 113.

²² Климент Охридски 1977: 310.

²³ Велковска, Иванова 2010: 368–372, където са посочени и други преписи от Словото.

Това е известното „Оглашение“ от св. Йоан Златоуст²⁴, което днес се чете в края на Пасхалното богослужение. В староизводните състави творбата има няколко варианта, в новоизводните преводът е различен.

3. Л. 1а–4а: *Нѣ. ѡ. по па. Дѣяннѣ стго апла фомы. (w) (г нг)*. Начало: *Бѣ по въскр̄сенн̄ га нашего іѹ х̄а. ѿ мр̄вы. събра. вѣ оученнка своа н гла нмь. гредѣте оудове мон кр̄ѣпцин. нарѣх̄ бо вы братню н наслѣдникын. тако възлюбѣ вы.*

Край: *н цѣловавъ в сѣхъ фомы. съдѣе посрѣдѣ нхъ. н повѣдахоу всѣн кѣжо нхъ приклячшаа се нмь. н прославнше всѣн ба. немоще сла. въ вѣкы вѣко, амн.*

От познатите ми триодни панигирици апокрифното „Деяние на апостол Тома“²⁵ се свързва с Томина неделя единствено тук. Както в староизводните, така и в новоизводните триодни панигирици празникът се отбелязва със слова и поучения, но не и с наративи. В минейни панигирици за 6 октомври се поместват други произведения за апостол Тома²⁶. Най-често се срещат два текста, които обикновено се четат един след друг – „Деяние на апостол Тома в Индия и как той създаде небесен дворец за царя“ и „Мъчение на апостол Тома“²⁷. Единственият календарен сборник, в който намерих същата статия, както в М. 1704 (но за 6 октомври), е кодекс, принадлежал на Лесновския манастир, а по-късно попаднал в колекцията на В. Чорович. Сега се пази в Библиотеката на Университета в Белград под сигнатура Њоровић 30²⁸. В Њоровић 30 са поместени три произведения за ап. Тома, две от които са цитираните по-горе, а третото (л. 101а–111а) със заглавие *Житіе н дѣяннѣ стго апла х̄ва Фомы* (ВНБС: 238, № 1) е редакция на текста, поместен в М. 1704. Двата преписа най-вероятно възхождат към един протограф, чиито старинни черти са добре запазени в Григоровичевия фрагмент. Деянието на ап. Тома се отличава от останалите наративи, посветени на апостола, не само по случващото се в разказа, но и с неочаквания си финал, в който липсва най-характерното за този тип агиографски текстове – мъченическата смърт. След като е одран, св. Тома остава жив, продължава мисията си, носейки със себе си и своята кожа, с която съживява мъртъвци. Той

²⁴ Черторицкая 1994: 324, № 11.7.39, където е отбелязано по-разпространеното начало на Словото: *Аще кто благоверен*, и пак там: 314, № 11.7.08 с начало *Иже кто...*; Иоанн Златоуст 1998: 16–17, № 12.

²⁵ Творбата е анонимна. В ВHG по началото и края тя отговаря на № 1833, но не съм сверявала целия текст с изданието на Tissot 1981: 223–232. Това е текстът, издаден от Ягич. (Jagić 1873: 96–108).

²⁶ Издание на гръцките текстове за ап. Тома вж. Tissot 1981; указания за текстовете в южнославянските календарни сборници вж. ВНБС: 238–240.

²⁷ В минейната част на НИМ24, под дата 6 октомври, на л. 107–108б е поместено именно това Мъчение на ап. Тома с начало: *Жена Моудена цра. слышавши о блаженнѣмъ фомѣ апль...*

²⁸ Съдържа извлечение от чети-миней за септември–март и от панигирик за септември–януари. Кодексът се датира от първите две десетилетия на XV в. Паниописът му е сръбски. Съдържанието и редакцията на част от творбите нямат аналози в другите календарни сборници, привлечени в ВНБС. Ръкописът е описан в: Њоровић 1936: 122–124. Включен е в Богдановић 1982: 39, под № 368 (Богданович го датира от края на XIV в.); ВНБС: 137–138, № 140.

извършва много чудеса, а накрая Христос отново възстановява целостта на тялото му и го пренася „на своя облак“ при останалите апостоли, събрали се заедно с ап. Павел и Богородица, за да разкажат какво им се е случило на земята и да прославят Бога.

Версията на Деянието на ап. Тома, включена в Триодния панигирик, е уникална²⁹ и не е позната, освен по изданието на В. Ягич от 1873 г., което в известен смисъл е остаряло и труднодостъпно. Затова тук го обнародвам отново като приложение към статията. Оставям без коментар неговите изключително интересни текстови и езикови особености, защото те заслужават отделно задълбочено изследване. За съжаление, нямам копие от Поровић 30, за да включа варианти от него.

4. Л. 4а–5а: В чѣ. с̣. нѣ̣ (по пацѣв)³⁰ стго ѿѡа златоуѣтаго архієппа костантна (!) гра̣. сло̣ на възнѣніе̣ г̣не̣. (ѡ), (г̣ на). Начало: Свѣтло̣ мн се̣ црковноне̣ прозрачнще̣³¹. не смѣх̣ бо члвкмъ творити соудѣтънь. нъ велнн̣ непрназнін̣ плачь. зрнтъ̣ бо вънспр̣ь ндоуща̣ ннжнінмъ̣ мртвомъ̣. въскрѣснааго̣ коренна̣. внднтъ̣ прѣданнааго̣ ннзоу̣. кр̣томъ̣ ѡ̣ нбсе̣ на̣ нъ̣ зреща̣.

Край: се̣ да̣ вамъ̣ власть̣ настоупати̣ на̣ змне̣ и на̣ скорпіе̣ без̣ пакостн̣. и невраженны̣. цѣлын̣. и непорочнын̣. съзравы̣. и съвршенны̣. да̣ съхраннт̣ вы̣ д̣хомъ̣ и д̣шею̣. и тѣломъ̣. испльнены̣ плоды̣. правѣнын̣ всакынмн̣. въ̣ с̣ подовлен̣ нын̣ съвнратн̣ се̣. и спнын̣ съ̣ празникъ̣ скончатн̣. іако̣ томоу̣ іе̣ сла̣, въ̣ вѣк̣ вѣкѡ̣ амнь.

Словото принадлежи към несигурните творби на Йоан Златоуст³² и в славянската традиция има както староизводен, така и новоизводен превод.

5. Л. 5а–6а: В̣ нѣ̣. стго̣ д̣ха̣. ѿѡа̣ архієппа̣ костантна̣ (!) гра̣ сло̣ на̣ пентнкостню̣. ѡ̣. (г̣ нѣ̣). Начало: Духовн̣ьн̣ блгтн̣ съ̣ нбѣ̣ дн̣ь на̣ просвьтѣвшн̣ се̣, д̣ховно̣ д̣ховнын̣ п̣внннмъ̣ въспонмъ̣ стго̣ д̣ха̣ блгтн̣.

Край: Понєже̣ сен̣ нѣнѣн̣ и нстнннѣн̣ спѡвнхѡ̣ се̣ ванін̣. стго̣ д̣ха̣ дара̣. потѣцнм̣ се̣ н̣ доушоу̣ н̣ тѣло̣ нескврнно̣ съвлюстн̣. славеще̣ прѣвѣтыне̣ єднносоуцныне̣ тронце̣. ѡца̣ н̣ сна̣ н̣ стго̣ д̣ха̣. ннн̣а̣ н̣ прно̣ н̣ въ̣ вѣк̣ вѣкѡ̣. амн̣.

Словото, в наслова на което за автор е посочен Йоан Златоуст, е познато както в южнославянската, така и в руската книжнина³³. В южнославянски

²⁹ Изглежда, този текст не е познат в източнославянската книжовна традиция, защото липсва под 6.10. във Великите чети-минеи на митрополит Макарий, а и в справочника на Т. Черторицка (Черторицкая 1994) не е отбелязан за Томина неделя.

³⁰ Написано е в долното поле със знак за пропуск.

³¹ Думата прозрачнще̣ липсва в познатите ми речници. Вероятно тя е неправилна форма от позрачнще̣, дума, срещаща се и в други текстове (няколко примера има в Успенския сборник; в Тълковния псалтир от XI в., срв. Срезневский 1989: 1092). Възможно е позрачнще̣ да е със значение на позорнще̣, която дума стои в част от староизводните и във всички новоизводни преписи на това Слово. В гръцкия текст на творбата се чете θεάτρον (PG 52: 797).

³² PG 52: 797–800; Aldama 1965: 197–198, № 527; Черторицкая 1994: 412–413, № 17.4.04; Иоанн Златоуст 1998: 176–177, № 612.

³³ В руски преписи Словото се среща от XV в. насам. Срв. Черторицкая 1994: 428, № 19.0.10; Иоанн Златоуст 1998: 160–161, № 516.

ръкописи, освен в М. 1704, то се среща в още три староизводни панигирика от XIV в. Най-старият му датиран препис е от 1328 г. в сръбски триод с панигирик от Народната библиотека на Сърбия със сигнатура Рс 645³⁴. Вторият препис е поместен в Триоден цветен панигирик, сръбски, вероятно писан на Атон; сега се пази в Библиотеката на Румънската АН под № 299³⁵. Датира се от третата четвърт на XIV в.³⁶ Третият препис е в сборник, съдържащ и староизводен Изборен триоден панигирик, писан между 1415 и 1425 г., който се намира в сбирката на Дечанския манастир под № 84 (Богдановић и др. 2011: 331–337; Иванова 2012а: 124–126).

6. Л. 6а–6б: Въ тѣже днь, стго ꙗца нашего прокла, архієппа црѣгрѧ. сло на стоꙗю пентко. Номерация на словото липсва. Начало: Днь братне нанде стго дхѧ блгть, начннающн се ꙗ днешнаго дне н обвндоущн врѣме, даже н до сегоже дне, н велчаема биваеть.

Край: Тѣже н нна нанде на ны, н блгвн ны, тѣ бо съмѣшает се съ водою, н нзгашаеть грѣхы ꙗко огнь, н новокрѣщеннык просвѣщаеть ꙗко свѣ, а на мнлоуѣ ꙗко бѣ, ꙗко томоу сла, н дрѣжава, чьсть н поклананне, въ вѣкы вѣко, амнь.

Старобългарският превод на Словото за Петдесетница на Прокъл Константинополски³⁷ е познат по няколко староизводни преписа. Включено е и в среднобългарския Германов сборник, на л. 2216–2236 (Мирчева 2006), както и в първата (българска, XV в.) част на сборник № 4/11 от библиотеката на Рилския манастир (ВНБС: 131–132). Другите преписи са в сръбски ръкописи. Те се намират в споменатите по-горе Михановичев хомилиар, Панигирика от Гомире, Панигирик № 299 от библиотеката на Румънската АН и Панигирик №188 от библиотеката на Музея на Сръбската православна църква в Белград). Нов превод от XIV в. не съм засякла. Руски препис на Словото е посочен от Т. Черторицка³⁸.

С тази статия завършва Триодният постен и цветен панигирик в състава на НИМ24. Любопитно е, че не е спазен заявеният в заглавието на л. 38а обем (В не, ꙗже ꙗ фарсеа, даже н до неле все стѣ). Слово за Неделята на всички светии не е поместено.

Веднага след горната творба на л. 6б като ново заглавие с неразвито, но изясно червенословно везано писмо е отбелязана самостоятелна част – цикъл от четири слова на Григорий Богослов: Нже въ стын ꙗца нашго грігрна архієппа константна гра, н вгслоа, на пасхоу н на упожѧнне, Сло а.

Вскрѣсенна днь н начело деснв, н просвѣтнм се трѣжьствомъ. Текстът от л. 6б долу: нь плодоносствоуѣнмь (!) ꙗже на радн пострѣвшому //продължава на л. 82а: н вскршоу, злато ме ѣда непшоуѣте глатн, нлн сребро нлн поставы..., т.е. няма

³⁴ Штавланин-Ђорђевић и др. 1986: 331–339; Иванова 1987: 31–32.

³⁵ Panaitescu 1959: 401–403. П. Панаитеску датира ръкописа от XVI в.

³⁶ За корекцията на датировката на Панаитеску вж. Василев и др. 1980: 56.

³⁷ Гръцки текст в PG 65: 805–808.

³⁸ Черторицкая 1994: 428–429, № 19.0.11.

изгубен лист³⁹. Както виждаме, словата на Григорий Богослов *не принадлежат* към предшествашия Триоден панигирик и започват с нова номерация. Следва Второто слово за Пасха (л. 82–88а), авторството на което е ясно обозначено както с посочването „на същия“, така и с номерацията: *Тогоже на сточю пасхочу сло ѿ бѣ. На стражн моен станочу, ре чуднын Аввакоумь...*, а след него, както е отбелязано в описа, следват третото (за Томина неделя) и четвъртото (за Петдесетница) слово на Григорий Богослов.

И така, след като фрагментът М. 1704 бе присъединен към втората част от състава на НИМ24, можем да определим обема и характера на Триодния панигирик (л. 38а–81б + М. 1704 л. 1а–6б) – *Триоден панигирик, съдържащ слова от Неделята на митаря и фарисея до Петдесетница, с редуцирано съдържание на частта след Пасха, староизводен*.

Третата част (М. 1704, л. 82а–93б) е цикълът с четири слова на Григорий Богослов, обособен отделно, но по местоположението си свързан с Панигирика, което е обусловено от практиката да се привличат към основния състав на всички панигирици (и минейни, и триодни) допълнителни творби, а преди всичко – проповеди на великия отец на църквата Григорий Богослов. Но до XIV в. процесът е стихия. Едва при окончателното оформяне на новоизводните състави подходящите проповеди на Григорий Богослов се включват между останалите слова при съответните празници.

Четвъртата част (л. 93б–175а) е целогодишен Минееен панигирик, съдържащ редица интересни и слабо изучени произведения.

В заключение ще подчертая, че целият кодекс със своя богат на различни типове текстове състав е важно свидетелство за историята на староизводните панигирици, както минейни, така и триодни, и заслужава едно задълбочено и изчерпателно изследване.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Издание на „Деяние на апостол Тома“, М. 1704, л. 1а–4а⁴⁰

Л. 1а, б: *Нѣ. ѿ. по па. Дѣяніе стго апла томы. (ѿ) (г нг).*

Бѣ по въскр сени гла нашего іу хд. ѿ мрѣѣ. събра. вѣ оученника своа н гла нмь. гредѣте оудове мон крѣпци. нарѣх бо вы братню н наследникын. яко възлюбѣ вы. н еланко навнко ѿ

³⁹ Ще отбележа, че в първото и четвъртото от словата на Григорий Богослов в НИМ24 липсват обяснителните глоси, които се срещат в почти всички новоизводни преписи и са преведени заедно с тях.

⁴⁰ Текстът се възпроизвежда по същите принципи, по които и описанията в статията (вж. бел. 9). Край на колоната в текста се отбелязва с черта, а край на страницата – с две черти. Буквите в края на реда, които са изнесени в полето поради липса на място и са без титла, се смъкват в реда без уговорка. Тъй като писмото е много дребно и на места текстът е избледнял, а снимките са черно-бели и некачествени, отделни начертания не се виждат ясно и е възможно да са допуснати грешки или да не бъдат отразени някои начертания – двоеточие

Оца моего пока⁴¹ вѣ. Прїдѣте оубо мешаѣте жрѣбнѣ въ себѣ. и створнѣте въсь мнрѣ на. вѣ честїн. да оучнѣте къжо васѣ, прилоучьшою се кѣмѣу странѣ. и шѣше проповѣдаѣте въ ннхѣ еѣліе мое. да съберет се въсь мнрѣ въ вѣроу вашѣ. не бонте се оубо нѣ многы в //1б,с: трѣхъ дѣн и нзго-неннѣа хоцете приѣтн за нме мое. нѣ сътрѣпнѣте. дондѣже ѡнметѣ льстѣ ндольскою ѡ ннхѣ. и ѡбратнѣте нѣ въ вѣрѣзѣумнѣ. поменѣте еанко трѣхъ дѣн сътрѣпѣхѣ нзбавленнѣа радн дѣшѣ нхѣ. ѡвѣщаѣ же фѣма апѣ. гла ісѣн. гн се непадѣ мнѣ жрѣбнѣ да ндоу въ странѣ нндїнскою. како възмоу съ ннмн. слышахѣ бо іако моужн тн пѣбнн соуѣтѣ днвнмѣ звѣремѣ землїе. трѣхъ дѣн бо нѣ да принмоу еѣліе твоѣ гн. ѡвѣщаѣ же ісѣ гла кѣмоу не бон се фѣма нзбранннчѣ мон. азѣ пошлаю сѣ тобою петра апѣа моего и маѣѣа врата твоѣего. въ землѣю тоу. По снхѣ же ѡповѣстн ісѣ. кожо нтїн въ странѣ прилоучьшою се кѣмоу. и гла петроу и матѣевн. ндѣта сѣ фѣмою до нндїно. и азѣ же ндоу сѣ вамн. дондѣже дамѣ іего въ землн тон. и тѣгда н ва ндѣта въ странѣ ваю. вѣставше же ндоше въ странѣ нндїнскоу. и внндоше оучнтн словоу бжнїю. и сѣдоше срѣѣ грѣа. понже не ѡбрътоше мѣста ѡбнѣтн тоу. тѣгда гла фѣма къ петроу, ѡче петре. сѣ нѣ прѣвы грѣа въ нѣже внндохѣ, проповѣдатн въ нмѣ сло бжнїе, неклн къгда възможе нзбавнтн дѣше н. тако бо наоучнхѣм се ѡ снѣ(!) глїоца. нзбавленнѣа многын дѣше ѡ ндоль. сѣ нѣ болн въ црѣвѣ моемѣ. сн же нмѣ глїоцнмѣ. се моужѣ коупць конднфора цѣра нндїнска. мнмохѣде стѣгнамн. и вндѣвѣ апѣлы сѣдѣенѣе въ стѣгнахѣ. странннн соуѣце. и гла нмѣ. браїе ѡкѣдѣ кестѣ. гла кѣмоу стѣнн петрѣ. о чѣмѣ пыгаѣшн. гла кѣмоу коупць ншоу равѣ коупнтн. и хоцѣоу оувѣдѣтн ѡ васѣ нлн равнн кестѣ нлн свобѣдѣ[.] Глѣ кѣмоу петрѣ равнн ісѣмы трнѣ кѣдннѣоу гдннѣоу. глїемѣмоу ісѣу. да посѣдн оубо мало дондѣже прїндѣ гнѣ нашѣ. и іегоже хоцѣшн ѡ насѣ съцѣвнтн тн вѣла нашѣ. и се нмѣ глїоцнмѣ. іавн се нмѣ ѡтан. и гла нмѣ евренскы рѣчї се епѣе мон петре. рѣчї се фѣма вторы хрїсте, рѣчї се матѣею наслѣдннчѣ мон чѣстнн. не бонте се нѣсѣмѣ далече ѡ васѣ./1б,d:

Н сн рекшоу ісѣу къ нн. не поустн коупца вѣдѣтн что гла нма. нѣ ошѣ далече ѡ нн. сѣде пѣ прнтворѣомѣ на камнн велнцѣ. Н гла петрѣ къ коупцевн. се вѣла нашѣ сѣднт пѣ прнтворѣомѣ. глн кѣмоу. и іегоже хоцѣшн ѡ на съцѣвнтн тн, шѣ же коупць гла ісѣу. рѣчї се моужѣ чѣстннн. продажѣ мн кѣдннѣоу ѡ равѣ твоихѣ. гла кѣмоу ісѣ іегоже хоцѣшн ѡ овою юноу сѣцѣнѣю тѣвѣ. старца же не продаю. іако домачѣдѣц мн кестѣ. и не могуу продатн іего. Сгледѣавѣ же коупць фѣмоу и маѣѣа. гла ісѣу. колнко хоцѣшн на фѣмѣ. гла кѣмоу ісѣ, цѣна іего трн лїтрѣ сребрннкѣ іе, и нзвѣстн въсе коупць. гла ісѣу. пондн къ законннкоу и напїшн мн проданнѣе іего. гла кѣмоу ісѣ не трѣвоуемѣ законннка. нѣ азѣ напїшоу тн своїею роукоу проданнѣе іего, Н прнїемѣ ісѣ хартнїю напїса кѣмоу проданнѣе фѣмнн. нмающе снце, продахѣ олванѣоу коупцоу кондїфора цѣра нндїнска. раба сѣго нменемѣ фѣмоу, сѣвѣне всакоѣе вннн. и кончавѣ проданнѣе іего даѣтѣ коупцоу. и възѣтѣ трн лїтры сребрннкѣ ѡ него. и поѣтѣ ісѣ фѣмоу ѡтан. и гла кѣмоу възмн цѣноу свою и дажѣ ю вѣдовнцамѣ и сїротамѣ въ странѣ въ нюже ндѣшн. понже продахѣ те, на трѣхѣ лїтрахѣ сребрннкѣ. въ нме стѣе тронце. равѣ бо ісѣн стѣнн тронцн. Дажѣ же кѣдннѣоу въ нме

над і (буквата се пише наред с і), паерчик, къса титла. В текста се среща и двойно ѿ, което тук се предава с w. На места, където пергаментът е зацапан, а буквите се четат неясно, те се ограждат със заоблени скоби, а където четенето само се предполага – с четвъртити. С точка в четвъртити скоби се отбелязват също и няколко празни места, за които предполагам, че са оставени за нанасяне на пунктуационен знак.

⁴¹ показяхъ.

ѿца моего. оакію же дроу҃гоу во нме дїдаскала сн. іако азъ есмь. н дроу҃гоу во нме ст҃го
 д҃ха. Гл҃а фомѧ къ ісоу҃. мно҃сть твоѧ да постр҃гнетъ ме вл҃ко. се же кемоу рекшоу҃. възнесе се ѿ
 него іс҃. ты҃га гл҃а фомѧ къ петроу҃. о҃че петре. грѣте цѣлоу҃нмь дроу҃гъ дроу҃га, іако по цѣлованн
 семь не нмамы вндѣтн дроу҃гъ дроу҃га. во вѣцѣхъ семь до скончаннѧ вѣкоу҃. егда съверет ны г҃ъ
 во вышнїи іер҃лѣмь. цѣловаше же дроу҃гъ дроу҃га. просльзньше очеса ѿ. н разлоу҃чнше се дроу҃гъ
 ѿ дроу҃га. шьствоу҃юшоу҃ же фомѣ вьслѣ коупца. вьпросн коупѣ гл҃е коѧ іе хытрость твоѧ юже
 вѣсн добръ. Гл҃а кемоу фомѧ. задатель есмь н дрѣводѣль. н оу҃годенъ врачъ. заданїе же мое
 се іе. вѣде задатн цр҃квнн н полаты цр҃ьскы прѣкраснын. вѣде же н творнтн //2а,а: корабле
 велнкыне. во дѣѣ мое дрѣводѣльнѣ. н сподын правѣнын. н рала сѣбатн земле. на ископанне
 влѣцѧ н трнннѧ. н іжеса добраѧ н істннѧа дрѣвѣнѧ. врачьвьскаѧ же моѧ хытрость. цѣлантн
 всакъ е҃з. сѣшю во плѣтн члвчьсцѣхъ безъ мьздын.

слышав же словеса сїн ѿ оустъ фомѣ коупѣ възрадова се зѣло. н гл҃а кемоу. истнною та-
 кого хоу҃дожннка нщеть цр҃ь гнѣ мон. шьствовавшнма же нма мало дннн. вынїдосте во гр҃ѧ
 нндннскы. вышѣ же коупѣ къ кондїфороу҃ цр҃ю. възвѣстн кемоу о фомѣ, покѧ же кемоу н про-
 данне напїсанно ѿ іса. н вндѣвѣ цр҃ь днвн се пїсаннню томоу҃. н гл҃а коупцоу҃ истнною пїсанне
 снѣ снѧ цр҃ѧ іе. повѣда же коупѣ н хытрость іего цр҃ю. н възрадова се цр҃ь о коупцн іего.
 ѿвѣщавъ же цр҃ь гл҃а коупцоу҃. помнн раба сего н веднн левкїю кнезоу҃ нндннскоу҃. н земле тоѧ.
 н вы по малѣхъ днѣ. посла цр҃ь пїсаннне къ левкїю кнезоу҃ да нде къ нмоу҃. н проче пїсаннє
 прнгл҃асн арсеннню женоу҃ свою. н съ рабын іего. н запретн ен гл҃е. блюдн раба сего фомѧ. да
 не поустншн работатн во домоу҃ твоѧемь. н да дѣлаѣеть хытрость свою. дондѣже възвращоу҃
 се ѿ цр҃ѧ. н по оустроѣнн домоѧ своего левкїн. н оу҃чнннвѣ іеднннго ко҃го҃жо домашннн свонхъ на
 бг҃тствомь своимь, н нде къ цр҃ю. н посла н на вонскоу҃. ты҃гда аплѣ хѣвѣ фомѧ вышѣ къ женѣ
 кнеза. възвѣстн ен еу҃лане бжнїе. н словеса прр҃ьскаѧ, н гл҃аше ен, о арѣвнне влѣцѣ нндннска
 внжюу҃ те во ослаѣпленнн соу҃цоу҃. н кадеще ндолын. златын же н сребрныне. соу҃щене во жнлцнн
 твоѧемь. н гл҃ешн іако возїн соу҃. нѣсоу҃ в҃зн, іако не могу҃ спастн себе. не іадеть то нн пннють.
 не гл҃ють не сьмыслѣть не слыше, то нн повнжет се землеѧ по нмнн. н аще падоу҃ на лнцн
 свонхъ не могу҃ вьстатн. о арѣвнне аще н гл҃ашн іако возїн соу҃ оу҃вѣтн нмашн нннѧ снлоу҃ нх.
 н по семь поѣ фомоу҃ арѣвннѧ, н покѧ кемоу ндолын свое іеже нмаше, ты҃гда аплѣ хѣвѣ фомѧ
 вндѣвѣ ндолын во жнлцннхъ. въздѣвѣ роу҃цѣ помлн се гл҃е тако. гн іу҃ хе. снѣ невнднмаго бѧ.
 разгонен всоу҃ снлоу҃ демонскоу҃ю. оворотнн всакоу҃ дшюу҃ прѣвльщенныне во бг҃оразоу҃мннє. ты во
 іесн пастырѣ добрын вл҃ко, тебе во славословнтѣ все іество, ты во вл҃ко посла ме /2а,б: во странюу҃
 сню, да оворотѣ се кѣ тебѣ дше нх. ен вл҃ко прнзнраен на земле н творе ю трестн се. те славнтѣ
 лнкѣ аггл҃скын, те поють хероу҃внмн. н покланїают се серафнмн. сьтвори оу҃во вл҃ко знаменнѧ н
 чюдеса. во странѣхъ сен. да прославнт се нме твоѧе во вѣкы вѣкомь. амннь. Кончавшоу҃ же кемоу
 мтвоу҃. повнзаше се основаннѧ земле. н падоше в сн ндолїн, ѿ мѣстѣ нхъ н сьтрьше се н выше
 акын прѧ. прѣ людмн гр҃ѧ н нхожахоу҃ доу҃сн нечнстн, жнвоу҃щен во ндолѣхъ выпннюще н гл҃юще,
 о горе намь. възет во се дрѣзновленнне наше. вышѣшоу҃ фомѣ во домь нашъ, іедннъ бѣ іс҃, снѣ
 бѧ вышннѧго. вндѣвшн же арѣвннѧ вывшене о ндолѣхъ іе, оу҃воѧа се зѣло, н вьстрепета тѣло
 іе ѿ страха нх. н поврѣгше се на ногу҃ апла хѣѧ фомѧ. мѧѧше н гл҃ешн. раве бѧ жнвѧаго.
 млю тн се. аще члвкѣ іесн земнын рыцн мн. понеже вл҃ко прншѣшоу҃ тн во домь мон възѣ се
 льсть ндольскаѧ ѿ ср҃ца моего. ѿвѣщавъ же фомѧ гл҃а ен. о арѣвннне възышн бѧ юже, нвст во
 далече ѿ тебе. тако во прорече двѧкоу҃ прр҃ькѣ гл҃е. прнвнжнтѣ се къ мнѣ н нѣсѣмь далече ѿ
 вѧ. н пакы гл҃еть оворотнтѣ се в сн троу҃жю҃щен се. н азъ покою вын. пакын възвете къ мнѣ н

оуслышомъ вы. Слышавши же сѣн арсѣнниа ѿ апла хѣа фомы. вѣровавъ съ всѣмъ домою свонмъ. и вѣшѣши въ ложницю свою. и затвори дѣвери свое. съвѣче красотын одеже своее. и нзнесе въ се еліко сътежа въ животѣ своемъ, злато и сребро и рнзын. и раѣаѣа отан вса. тъкмо еднна соуцїи въ рнзницн своен. и простерши роуцѣ на нѣо молаше се глѣощн. гн бже блгын. вѣко стго фомы. негоже проповѣдають іу хѣа. вѣроую въ те. ты бо еси прнстаннше мн вѣко хѣе, възмн ѿ мене льсть соуцоую въ срцн мое. и سموуцающе оумь мон, и обраць се къ фомѣ гла юмоу. члвче бжн встанн крстн ме. въ нме іу хѣа. негоже проповѣдаешн. и снн слышавъ апль хѣвъ ѿ оуст арсѣнню. възрадова се зѣло о вѣрѣ ие. Н глѣ иен. сѣраун мн се о арсѣнне. іако постнже те помощь бжнн. и радѣ быѣ апль възва глѣсомъ велнємъ и рече, Хвалю те гн іу хѣе: обрацаен срца прѣльщеннѣ овцы. и по семь крстн ю. // 26,с: въ нме ѿца и сѣа и стго дѣха и мнозн вѣровааше и кртнше съ нєю. крщышем же се нмъ дѣть нмъ все нмѣнне свое нншнмъ. Тѣгда прннемъ хлѣвъ и чашоу. похвалнвъ и стнвъ. подасть нмъ и створн ие причестннкы стѣхъ таннь. и наоучн нх ѡ ѿца нашего дѣа. и оутврдн н да моле се въ чнстотѣ. и прннесоше юмоу все зло нмоуцне. и ісѣвлн нѣ. и многы бѣсын нзгна ѿ члвкъ. дароваше же хромымъ ходнтн. слѣпымъ прозрѣнне. глѣохѣ слышатн. прокаженныи очнстн. гоугннвыи глѣтн твораше. и седѣше на всѣмъ днѣ въ стѣгнѣ оуче и глѣе. грѣте къ мнѣ волеїи и азъ нсѣѣла вы бѣ мѣзы. Н прнхождаше въсь грѣ въ домо арсѣнню. и оучаше н словесн бжню. и кннгамъ. и велнчнємъ гннємъ. іаже сътворн нсконн. Н вѣроваше юмоу въсь грѣ. ѿ мала до велнка нхъ. знамены радн глѣмѣ ѿ апла хѣа фомы. и по мнозѣ днѣ се левкїн кннезь грѣ. прїнде ѿ цра кондїфора. вънегда же вънде въ врата грѣ. по трехъ лѣтѣ ошѣствнн іего. и ызде все множество въ срѣтенне юмоу. и въсь до іего н съ женоу іего арсѣнню. вндѣвъ же левкїн кннезь. домашнїе свое съ женоу іего стоюще. и вндѣвъ рнзы иен скврннын. и не облыкшоу се въ красоу свою. съмете се. мнѣвъ погывшн до іе. прнгласнвъ едннго ѿ домашннх сн. глѣ юмоу како іе домо нашъ. ѿвѣщав же рѣ юмоу. понеже [...]отнде добрѣ іесмы и вса твоа (въ) двонноу выше. сѣн слышавъ възрадова се. и нде въ до свон. нзмывъ же се. възыскавъ арсѣнню женоу свою. и вънде къ нємоу въ ложницю. дрѣжааше же іе оубо вытн съ нєю. Въздѣхноувши же глѣсомъ велнємъ рѣ къ нємоу. вѣко ѿв(ръ)зн ѿ себе печалъ и похотѣ вѣка сего. не нмоуцне мѣтїн тоже [н]соубота іе. боу н спѣу нашемоу іу хѣу, аще же сътвориши себе нечнста въ соуботоу. до конца боудешн неразоумѣване в сегда. прогнѣвав же се моужъ іе. рѣ къ нен съ гнѣво велнємъ глѣе. ѿкоу соу словеса сѣн. іако нѣсоу ѿ прѣааго обычаа наю. О горе мнѣ арсѣнне іако прѣльстн се ѿ раба, негоже поустнх тн зде. мнне іако врачъ іе /26,d: и по се възнгше глѣ свон арсѣннн глѣ юмоу. почто вѣка мон глѣеть лоукавнаа сн словеса на раба бжнн. всн бо врачеве прнлагѣю члвком врачества непосѣшна. рабъ же бжнн фѣма врачъ іе велнкъ. дѣшоу н тѣло цѣлнтъ безъ мѣзды. то оуже вѣко не глн на нь злаа словеса лоукавнаа. еда како прокълнет те и порази те бѣ іего. нь млю те вѣко мон да проснши ѿ оустъ іего словесъ сладькъ. на оупѣх дѣшн н тѣлоу твоюмоу. Слышав же словеса сѣн левкїн кннезь. ѿ оустъ жены своее. вънде дїаволь въ срце іего. и съмете н. и глѣ съ іаростню и гнѣвомъ. аще врачъ іе. да нзбавнт се ѿ моуцы иеже хошоу нанестн на нь. Н пославъ въ тѣ чѣ прнведе фѣмоу свезанна и глѣ юмоу гдѣ соу црѣквы и полаты иеже рѣ црѣвн іако съзнѣоу тн. гдѣ соу кораблїн и спѣудове. и рала нскопавающнн ражны и трыннн. ѿвѣщав же фѣма глѣ юмоу. прѣже даже мене не моучнши. глѣю тн нстнноу. се во не разоумѣне еси до ннн. црѣквы бо и полаты дѣше соу. нже покааше се. и оуправн нхъ къ нѣномоу црю. рала же іаже сътвори хъ словеса еулкаа соутъ. нскопаваюца лоукаваа помышленнн. ѿ срѣць члвчскъ. нсоуцїн бѣ. ѿ всего срца. Н врачѣвскѣа же моа хытрость стѣхъ таннь кннгъ бжн

іе. Очншаацаго врьды ѿчныне, нскоуцин всачьскын чнстоты, н жнтна добра, нскоуцинмь ба. се соу (хы)тростн добрыне еже навыко ѿ дѣдаска моего, іу ха. разгнѣвав же се левкѣн гла немюу. О рабе лочкавын [...]не соу прнче сіе, еже глѣешн мн, тьга послабь вонны н събра в се скотооубѣнцѣ н прѣдѣ нмь фомоу гліе, понмѣте н одерѣте кожоу него, н не нзмѣте дшоу него. дондѣже моучно него іакоже хоцоу, тьгда скотооубѣнцѣ глдоху. О горе на, что нмамы створнтн праведномуу семоу моужоу, цѣлешомоу всак недоугъ без мьзы аще бо възложнмь на нь роуки наше, прогнѣвалет се бѣ него на нын, н послетъ огнь съ нбе н нзгоубнт ны, н пакы аще не одеремь него, оубнѣ кнезь на нечьстнвын[.] тьга апль хвь фомѣ гла нмь, вьставше створнтѣ повелѣннне вѣ ѿ кнеза вашего, тьга вьставше вьспрнше кожоу него ѿ него.

Тьга апль хвь фомѣ въздѣвь роуцѣ на нбо, млаше къ гоу гліе, гн іу хѣ оуслы//За,а: шн ме вь съ ча, н поменн ме вѣко іако странньн іесмь вь землан сен, днѣ, Н слышавшн арсѣнна вывшене алоу хвоу, н текшн скозѣ храмы домоу своего, съврьже се съ горын н оумрѣ, вндѣв же іе левкѣн кнезь гла фомѣ, се тебе радн оумрѣтъ жена моѣ, злын рабе, нь да сьтворю все сллы моѣ дондѣже оубѣдѣт вса дѣла твоѣа, Слышавше же роднтелѣ арсѣннне, н роженнне іене іако оумрѣ, потыщавше се н вндѣвшѣ іе на землан мртвоу вьплакаше се іеє плачѣ велннемь, Прнндоу же къ стѣомоу фомѣ н глдоху немюу, рабе бжн фомѣ тебе радн оумрѣ дьщн наша, нь рауым се іако за вѣроу хвоу оумрѣ, Вѣвщав же апль хвь гла нмь, не жалнтѣ снн нн плачнтѣ, аще бо мене радн оумрѣ, азъ възвнгноу ю вь нме гѣ моего іс ха, Вѣвщав же левкѣн моужь іеє гла фомѣ, что гліешн злын рабе н вльшве, не мнн іако ослабѣт тн моукын, юже тн хоцоу нанестн, тьгда повелѣт вонномь гліе, прѣнесѣте мн оцѣтъ трен лѣ н соль, н възлѣнтѣ на тѣло вльхва сего, тьгда створнше повелѣннне нмь, апль же хвь фомѣ, възрѣвь на нбо рече, гн іу хѣ бже помозн мн вь ча снн іако вьнндоше моукы снне вь вноутрннѣа моѣа, н вь срѣдоу костнн монх, оуслышн ме вѣко н оумносрдн се на раба твоего, н възмн [ѿ мене моукоу сню.] Помѣнн вѣко іако (чоужь іесмь члв)къ, ннктоже бо не помагает мн, тькмо ты сѣ, ты бо іесн пославы ме вь грѣ сь, възненавндѣвх бо вса своѣа, н ндох вьслѣдѣ тебе, н послал ме іесн вь грѣ снн да обрашоу нх вь вѣрозразоумнне, н вндѣвь вѣко еже моукы нанесе на ме, безаконнын левкѣн кнезь грѣ сего, н не въздастѣ немюу, аще бо вѣко нмашн мнѣнне О мнѣ, нь готовь іесмь всакоуо моукоу прѣтрпѣтн, рауѣ се, поменн вѣко егда іавн се оученнком сн, вьставѣ нз мртвѣ, н не вѣ азъ съ ннмн, н вышшоу мн къ ннмь, рекоше мн вндѣхѣ гѣ, понеже вѣко ты іесн рекын на, іако мнозн прнндоу къ вѣ вь нме моѣ, н сего рѣ рѣх братнн моѣн, іако аще не внжоу іазвы гвоздннннхь, вь роукоу него, не нмоу вѣры, Н се възеше кожоу мою ѿ мене, іавн мн се самь на /За,б: помощь мою вѣде бо вѣко іако нѣсн далече ѿ мене, н се немюу рекшоу, оумносрднвь се гѣ, іавн се немюу гліе, моужан се н крѣпн фомѣ, нзбранннче мон, ѿ всѣ троудѣ твоух, амннь бо глѣо тебѣ, елнко хоцете прнкетн за нме моѣ ѿ рода члвча, нѣсоу дѣстонннн цѣлованннѣ, іакоже хоцоу цѣловатн вась, егда сѣдете на бѣ, прѣстолоу вь црѣтѣ моѣмь, нарѣх бо те блнзньца, понеже вѣторы хѣ фомѣ іе, іако мьза твоѣа велнна іе, прѣ оцѣмь монмь нѣнынмь, покажн оубо чюдеса вь градѣ семь нменн моего рѣ, н по семь нзыдн ѿ него, н ндн вь кенѣтрнтѣ грѣ, съ іе ѿ вьстока тн, да нзбавншн дѣше нхь, іако дарованнне вѣца моего постнже вь вьсь мнрѣ, крѣве моѣе рѣ, нзлнтые за мнрѣ, вь спеннне дѣш нхь, снн же немюу рекшоу, цѣловавь него възет се на нба, вьставѣ же фомѣ н нде къ арсѣннн, женѣ кнеза, оумьршн, н поврьже кожоу свою на ннен гліе, вьстанн нз мрѣ оумьршннѣа за вѣроу гѣ нашего іу ха, іако жнво подаетѣ вьсѣмь вѣроующнмь вь нь, н авыє вь тѣ ча вѣрьзе Очн свон, н вндѣвшн апла хва фомоу стоеца на ннею, н авыє поврьже се на ногоу него глѣощн, разоумѣ сллоу твою апле хоу сноу бжню.

Бѣху же исподъ ннѣхъ. ꙗко мртвѣць древлѣ оумьршнхъ. ветен оуже, н косноувѣшн се нхъ
 кожоу фомннѣ. н авыне ожнше еѣ. по смотренню бжню. н шѣше ѣже въ слѣбъ народа. прѣндоше къ
 аплоу хвоу фомѣ. н падше држадоху се за нозѣ него глѣоще. млнм тн се апле хвѣ дажѣ нѣбъ жеже
 о хѣбъ знаменне. нѣ бо много бѣ. тѣкмо иѣ хѣ апла фомы. ѿгнавын льсть ндольскѣю ѿ на. ндѣмь
 вѣн възвѣстн архіерею вса бывѣшаа. ѿ роукоу апла фомы. Н шѣдше вен въ цркви ндольскоую
 обрѣтоше нереа кадеца ндолы. н възвѣстнше иемоу вса бывѣшаа. Нерен же слышавъ іаже о
 ісѣ. растрѣза рнзы свое н ре. о горе мнѣ. іако съ фомѣ вѣшѣды въ градѣ на. ѿ два на дѣте іе
 влѣхѣвѣ. ншѣшнхъ ѿ іоуден. н ходѣшн по всемоу мнроу. н прѣльщашнхъ все вѣроуощене въ
 нь. // 4а,а: нже послѣствоваше велнкоу влѣхвоу глѣемому ісоу. іеже радн н пѣлатъ слышавъ.
 іаже о немъ распетъ н. вѣставше же дроушн ѿ народа. льжоу свѣтелѣствовааше глѣоще. іако
 вѣста ѿ мртвѣ. вѣстанѣмь оубо н ндѣмь к ниемоу. іако да покажоу вамъ немошь іе. н
 вѣставъ архіерен црквны. н нзыде въ стѣгны грѣ гонн іе. н вндѣаше фомоу нзгонѣше вѣсын
 ѿ дроугааго члѣка. н много нарѣ соушь окрѣтъ іе. прогнѣвааше се архіерен глѣ иемоу что
 творншн здѣ прѣльстннче члѣчѣскы. обаавын вѣхъ. не довла лн тн вса галілеа. нь вннде
 н въ грѣ нашѣ. аще бо ісѣ бѣ іе. почто же распеше іе іоуден. н оукрадше іе проповѣдаете
 въ мнрѣ глѣоще. іако вѣста ѿ мртвѣ. нь свободѣ соу моужнн грѣ сего н блазнн тыне. Тѣга вѣсѣ
 сѣворъ града слышавше словеса снн. прѣклоннше се на землю възетн каменне іако да повнютъ
 апла хва глѣоще. іако аще не оубннемъ іе може прѣльстннчн вѣсѣ грѣ до вечера. по смотренню
 же бѣ вѣседржнтелѣ. нн іеднн же ѿ ннхъ не може вѣсклоннчн се ѿ земле. нн іеднна же дѣша ѿ
 народа. Н възопнше всн людне іедннѣмь гласѣ глѣоще. млнм тн се рабе бжнн помлоучн насъ.
 н аще нсправншн хрѣвѣ ты наше. вѣроуемъ хоу твоиемоу. разоумѣхомъ в іако н нѣсть ннѣ бѣ.
 іакоже бѣ твои. не сѣтвори намъ по невѣрню нашемоу. Вндѣв же вѣроу нхъ апль хвѣ. поман се
 къ гоу глѣ. гн іѣ хѣ не вѣсхотѣвшене лѣо снне обрѣтннчн се въ бѣгоразоумнне. млю тн се гн іѣ хѣ
 влѣко вѣхъ. да снндетъ іеднна снла ѿ нѣбъ въ чѣ снн. н обѣсн безаконнаго нереа ндольскаа.
 на въздоуѣ стрѣмоглавѣ. н въ тѣ чѣ обѣсн се на въздоуѣ стрѣмоглавѣ. прѣ вѣсѣмь народѣ. н
 възваа глѣ. Нповѣдаю те гн іѣ хѣ. влѣко вѣсѣ вѣроуощнн въ те. ндолы бо нмже се кланѣ дѣла
 роуѣ члѣчѣ соу. нь ты іесн влѣка всен тварн. сѣшын съ нѣе нзбавннчн рода члѣчѣ. ѿ льстн
 ндольскыне. ты влѣко оупованнне мн. ты іесн крѣпость моа. ты іесн прнчестнне правѣннко. ты іесн
 помощннкъ проповѣдоуощнмъ твоие вѣскрсеннне. Снце иемоу мліецоу се внсецоу на възъ/ 4а,б:
 доуѣ стрѣмоглавѣ. прѣ народѣ н кннѣзе грѣ. оумнлосрднв же се гѣ на. сѣпоуѣтн н ѿ въздоуѣха.
 тѣгда текъ къ ногама апла хва фомы глѣ. млю тн се рабе бжнн фомѣ крѣтн ме. н дажѣ мн хво
 знаменнне. н авыне радѣ бывѣ апль хвѣ фомѣ крѣтн н все же людин. въ нме ѿца н снѣ н стѣго
 дѣха. въ блатѣ. н шѣ въ цркви. сѣкроушнн все ндолы нхъ. н сѣтвори црквы жнлнще то н. н
 прннесе въ нен стѣоую анафороу. н прнчестнше се всн стѣмь тѣлѣ н крѣн хвѣ. н поставн нмъ
 нереа ндольскааго еппа. н створи нмъ презвнтеры н діаконы. н наоучнн стѣн анафорѣ. Н снѣ
 же старца сѣтвори клросннкы. н сѣтвори нконнмы. н прѣдѣлѣ нмъ сѣсоуѣ црквныне. н оутврднв
 нхъ въ вѣрѣ хвѣ. Н нзыде ѿ ннхъ по трнхъ лѣтѣ. раѣне се н веселіе. н іавн се иемоу гѣ. н глѣ иемоу.
 моужан се н крѣпнн фомѣ нзбравннчн мон. ѿ вѣхъ троуѣдѣ твои. възѣмь кожоу іе. гѣ обложн ю о
 тѣлѣ іе. глѣ. прнлѣпн се тѣлѣ фомннѣ. іакоже н прѣже. н прнлѣпн іакоже вѣ н прѣже. н цѣловавѣ
 н глѣ иемоу възыдн съ мною на вѣлакъ мон. да възмоу те къ братнн твоиен. да цѣлоуѣшн нхъ
 въ мнрѣ. тѣгда възетъ н вѣлакъ н несе н къ апломѣ. н обрѣте нхъ сѣбраны. н пѣла же съ ннмн.
 вѣше бо тоу н марна мѣтн гѣ нашего іс (!) хѣ. н цѣловавѣ вѣсѣхъ фомѣ. сѣде посрѣдѣ нхъ н повѣ-
 дадоху всн къжо нхъ прнклочшѣа се нмъ, н прославнше всн бѣ. иемоуже сла въ вѣкы вѣко. (амн.)

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1978 Богдановић, Д. Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара. Београд, 1978.
- Богдановић 1982 Богдановић, Д. Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века) (=Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. I Одељење, књ. 31). Београд, 1982.
- Богдановић и др. 2011 Богдановић, Д., Љ. Штављанин - Ђорђевић, Б. Јовановић - Стипчевић, Љ. Васиљев, Л. Цернић, М. Гроздановић - Пајћ. Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани. Књ. 1. Београд, 2011.
- Васиљев и др. 1980 Васиљев, Љ., М. Гроздановић, Б. Јовановић. Ново датирање српских рукописа у библиотеци Румунске Академије наука. – Археографски прилози, 2, 1980, 4–69.
- Велинова, Вутова 2012 Велинова, В., Н. Вутова. Славјански рѣкописи в сбирката на Националниѝ исторически музей (Предварителни белѣжки). – Старобѣлгарска литература, 45–46, 2012, 283–304.
- Велинова, Вутова 2013 Велинова, В., Н. Вутова. Опис на рѣкописите, старопечатните, редките и ценните издания в Националниѝ исторически музей. Т. 1. Славјански рѣкописи, кирилски печатни книги и периодични издания. Софиѝ, 2013.
- Велковска, Иванова 2010 Велковска, Е., Кл. Ивановѝ. Словоѝ за Пасха от Йоан презвитер (Йоан Екзарх?). – В: Пѣвнѝе малѝ Гевургнѝ. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дѣн Георги Попов. Софиѝ, 2010, 367–399.
- Викторов 1879 Викторов, А. Собрание рукописей В. И. Григоровича. – В: Отчет Московскаго Публичнаго и Румянцевскаго музеев за 1876–1878 г. Москва, 1879.
- Иванова 1977 Ивановѝ, Кл. Цикл великопостных гомилиѝ в гомилиариѝ Михаѝновича. – В: Труды Отдела древнерусскаго литературы. Ленинград, 32, 1977, 219–244.
- Иванова 1987 Ивановѝ, Кл. Неизвестна редакциѝ на триодниѝ панигирик в сѝстава на триода. – Старобѣлгарска литература, 20, 1987, 20–39.
- Иванова 1987а Ивановѝ, Кл. По следите на един недостигнал до нас текст на Методиевѝо проложно житие. – В: Кирило-Методиевски студии. Кн. 4. Софиѝ, 1987, 69–75.
- Иванова 1999 Ивановѝ, Кл. Успение Методиево. – *Palaeobulgarica*, 23, 1999, № 4, 7–24.
- Иванова 2012 Ивановѝ, Кл. За календарните сборници, писани в Хиландарскиѝ манастир. – *Palaeobulgarica*, 36, 2012, № 3, 11–28.
- Иванова 2012а Ивановѝ, Кл. Календарните сборници в сбирката на манастира „Високи Дечани“. – В: Дечани у свету археографских истраживања. Зборник радова. Београд, 2012, 121–135.
- Иоанн Златоуст 1998 Иоанн Златоуст в древнерусскаго и южнославянскаго письменности XI–XVI веков. Каталог хомилиѝ. Сост. Е. Э. Гранстрем, О. В. Творогов, А. Валевиѝос. Санкт-Петербург, 1998.
- Каталог 1999 Николова, Св., М. Йовчева, Т. Попова, Л. Тасева. Бѣлгарското средновековно културно наследство в сбирката на

- Алексей Хлудов в държавния исторически музей в Москва. Каталог. София, 1999.
- Климент Охридски 1977 К л и м е н т О х р и д с к и. Събрани съчинения. Т. 2. София, 1977.
- Лавров 1901 Л а в р о в, П. А. Охридский список первоевангелия Иакова. – Известия ОРЯС, 6, 1901, № 1, 9–36.
- Лавров 1901a Л а в р о в, П. А. Похвала Илье пророку. Новое слово Климента Словенского. – Известия ОРЯС, 6, 1901, № 3, 236–380.
- Милтенов 2013 М и л т е н о в, Я. Златоструй: старобългарски хомилетичен свод, създаден по инициатива на българския цар Симеон. София, 2013.
- Мирчева 2006 М и р ч е в а, Е. Германов сборник от 1358/1359 г. Изследване и издание на текста. София, 2006.
- Мошин 1971 М о ш и н, Вл. Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани. Београд, 1971.
- Срезневский 1989 С р е з н е в с к и й, И. И. Словарь древнерусского языка. Репр. изд. Москва, 1989.
- Черторицкая 1994 Čertorickája, T. Vorläufiger Katalog Kirchenslavischer Homilien des beweglichen Jahreszyklus. Aus Handschriften des 11.–16 Jahrhunderts vorwiegend ostslavischer Provenienz unter der Redaktion von Heinz Miklas (1994), Westdeutscher Verlag (= Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften. Bd. 91. Patristica Slavica. Bd.1)/ Ч е р т о р и ц к а я, Т. В. Предварительный каталог церковнославянских гомилий календарного цикла по рукописям IX–XVI вв. преимущественно восточнославянского происхождения. Сост. Т. В. Черторицкой под ред. Х. Микласа. Opladen, 1994.
- Штавланин-Ђорђевић и др. 1986 Ш т а в л а н и н - Ђ о р ђ е в и ћ, Љ., М. Г р о з д а н о в и ћ - П а ј и ћ, Л. Ц е р н и ћ. Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије. Књ. 1. Београд, 1986.
- Ђоровић 1936 Ђ о р о в и ћ, В. Прилози за нашу стару књижевност и историју. – В: Зборник за историју Јужне Србије и суседних области. 1. Скопље, 1936, 77–131.
- Aldama 1965 D e A l d a m a, J. A. Repertorium Pseudochrysostomicum. Paris, 1965.
- VHBS И в а н о в а, Кл. Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica. София, 2008.
- BHG H a l k i n, Fr. Bibliotheca hagiographica graeca. Т. 1–3 (= Subsidia hagiographica, № 8a). Bruxelles, 1957.
- BHG/NA H a l k i n, Fr. Novum auctarium bibliothecae hagiographicae graecae (= Subsidia hagiographica, № 65). Bruxelles, 1984.
- CPG Clavis Patrum graecorum. Т. 1–4. Cura et studio. M. Geerard. Turnhout, 1983, 1974, 1979, 1980; Т. 5. Indices. Inicia. Concordantiae. Cura et studio. M. Geerard, F. Glorie, J. Desmet. Turnhout, 1998.
- Homiliar 1957 A i t z e t m ü l l e r, R. Mihanović Homiliar (= Editiones monumentorum slavicae veteris dialecti). Graz, 1957.
- Jagić 1873 J a g i ć, V. Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovinskih rukopisa. – Starine, 5, 1873, 10–108.

- Panaitescu 1959 P a n a i t e s c u, P. P. Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR. T. 1. București, 1959.
- PG M i g n e, P. J. Patrologiae cursus completus. Series graeca. Paris, 1857–1866.
- Tissot 1981 T i s s o t, Y. Les Actes apocryphes de Thomas: exemple de recueil composite. – In: Les actes apocryphes des apôtres. Christianisme et monde païen. Paris, 1981.

TO WHICH MANUSCRIPT DO THE SIX PARCHMENT FOLIA OF THE GRIGOROVICH COLLECTION No. 22 (M. 1704) BELONG?

(Summary)

The six parchment folia are preserved in the Collection of Victor Grigorovich, which is owned by the Russian State Library in Moscow. They date back to the first half of the 14th century and are written in *Resava* orthography. The folia were cut out from a *Panegyricon manuscript* consisting of texts for the movable cycle of feasts, copied from an old original going back to the period of the First Bulgarian kingdom (a so-called *Staroizvoden Trioden Panegyric*). The folia are identified as belonging to a manuscript from the National History Museum in Sofia (MS No. 24). This manuscript was intended for a monastic audience. It consists of three parts, all of them copied from old originals. The fragment in question belongs to the second part of the manuscript, which is the *Panegyricon collection* proper. This part comprises texts for the feasts of the period from the *Sunday of the Publican and Pharisee* to the *Pentecost*, the time after *Easter* being represented by fewer texts. *The Grigorovich Folia* are an important part of MS No. 24 from the National History Museum in Sofia. One of the texts in the fragment – the *Apocryphal Acts of Apostle Thomas* – is the only known copy of the Old Bulgarian translation of this apocryph.

Klimentina Ivanova,
Cyrillo-Methodian Research Centre – BAS